

# Οι πρώτοι λόγιοι του Βυζαντίου στη Δύση και η συμβολή τους στην Αναγέννηση και τον Φιλελληνισμό

Σπουδαίοι λόγιοι του Βυζαντίου, φυγάδες από την Κωνσταντινούπολη αλλά και άλλες ελληνικές περιοχές, ιδιαίτερα της νήσου Κρήτης, πριν και μετά την Άλωση (1453) μετέφεραν στη Δύση μαζί με τα χειρόγραφα των αρχαίων και βυζαντινών συγγραφέων τη γνώση της κλασικής παιδείας και βυζαντινής γραμματείας. Έτσι έγιναν σημαντικοί συντελεστές στην Αναγέννηση της Δυτικής Ευρώπης.

Αυτή η επισήμανση έγινε τόσο από Έλληνες συγγραφείς όσο και από Δυτικούς της εποχής εκείνης όπως ο Φραγκίσκος Φίλελ-

φος, ο Guarini, ο Πέτρος Crinitus, ο Marsiglio Ficino.

Είναι χαρακτηριστική η διατύπωση του Commines (1445-1509) σπουδαίου ιστορικού, κατά την άποψη του οποίου επιβεβαιώνεται ότι χωρίς την πτώση του Βυζαντίου δεν θα ήταν δυνατόν να συντελεσθεί η ανάπτυξη των γραμμάτων και της παιδείας: “... οι σοφοί άνδρες της Ελλάδος κατέφυγαν δια την ασφάλειά των προς τους ηγεμόνες της Ευρώπης φέρνοντας μαζί τους όλους τους αρχαίους συγγραφείς χωρίς τους οποίους καμμία πρόοδος δεν είναι δυνατή”.

Και βέβαια όλοι οι αμερόληπτοι μελετητές του γενικότερου κινήματος του ανθρωπισμού παραδέχονται τη συμβολή των Ελλήνων στη διάδοση της αρχαίας ελληνικής γραμματείας.

Θάταν ωστόσο χωρίς εποπτική εμβάνθυση και πέρα από κάθε ιστορική αντικειμενικότητα αν γινόταν πιστευτό ότι η Αναγέννηση δημιουργήθηκε από μίαν απότομη καμπή καταλυτική, αποκομμένη από κάθε άμεσο παρελθόν, γιατί έχει ρίζες βαθιές μέσα στο γόνιμο είδος του Μεσαίωνα.

Οι μεγάλες μεταμορφώσεις που συντελέστηκαν κατά το 12ο και 13ο αιώνα στην ευρωπαϊκή κοινωνία και την παγκόσμια οικονομία είχαν σαν αποτέλεσμα να αλλάξει η νοοτροπία και η αισθαντικότητα του ανθρώπου και να προβληθεί το άτομο, αναζητώντας με αγωνία νέες μορφές και νέα ιδεώδη.

Σ’ αυτή την κρίσιμη εποχή για τις τύχες της ανθρωπότητας παρουσιάζονται οι έλληνες λόγιοι του Βυζαντίου προσφέροντας στη Δύση την κλασική τους παράδοση και την ευρεία εμπειρία τους στον τομέα των αφηρημένων εννοιών.

“Η θετική προσφορά τους μέσα στη γενικότερη σύνθεση της Ευρώπης αποτελεί την αφετηρία του νεότερου κόσμου· οι λόγιοι του Βυζαντίου εκτός από τον Όμηρο και τον Πλάτωνα έφεραν και δύο άλλα θεμελιώδη στοιχεία: τη δική τους θεώρηση του κόσμου και της ζωής καθώς και τον τρόπο που αυτοί οι ίδιοι αισθάνονταν. Η νοσταλγία της Χαμένης πατρίδας τους έκανε να αναζητούν μίαν άλλη ιδεατή πατρίδα που τα όριά

της συνέπιπταν με τα όρια της παιδείας και του πολιτισμού τους.

Έτσι, οι φυγάδες, καθώς σκορπίστηκαν στις χώρες της Εσπερίας, έγιναν φορείς του ελληνικού πνεύματος και οι πρόδρομοι του κοσμοπολίτικου ιδεώδους. Στην ευρωπαϊκή σύνθεση το Βυζάντιο πραγματική “Πρωτο-Ευρώπη” πρόσφερε στη Δύση με το θάνατό του τα ανθρώπινα εκείνα στοιχεία που διαμόρφωσαν τα κύρια χαρακτηριστικά του νεώτερου κόσμου”.

(Απόστολος Βακαλόπουλος.  
Ιστ. Ελλην. Έθν., Εκδ. Αθηνών, τόμ. Α΄, σελ. 357.)

Θα πρέπει ωστόσο να τονιστεί ότι μόνον οι μεταφράσεις των αρχαίων κειμένων από ελληνικά χειρόγραφα ίσως δεν θα είχαν την απήχηση, την επιρροή και τη καθιέρωση, αν δεν υπήρχε η ζωντανή παρουσία δια μέσου της διδασκαλίας των ίδιων Ελλήνων διανοητών στην Εσπερία και ιδιαίτερα στην Ιταλία.

Ο πρώτος που ανοίγει τον κύκλο αυτής της διδασκαλικής επικοινωνίας με τη Δύση είναι ο Φαναριώτης λόγιος Μανουήλ Χρυσολωράς (1350-1415).

Δίδαξε στο Πανεπιστήμιο της Φλωρεντίας από το 1396-1399 όπου η παρουσία του αποτελεί σταθμό στην ιστορία των ελληνικών σπουδών στη Δύση.

Τα μαθήματά του προκάλεσαν μεγάλο ενθουσιασμό και προσέρχονταν σ’ αυτά σπουδαίοι ουμανιστές της Φλωρεντίας όπως και της Πάδουας. Είχε συντάξει ο ίδιος ένα είδος γραμματικής, με τίτλο τα “Ερωτήματα” βαθεία επηρεασμένος από τον Πλούταρχο. Κατά διαστήματα έμεινε στη Βενετία, Παβία, Μιλάνο, Ρώμη.

Ο Alan Haynes γράφει για τον Χρυσολωρά: “Ως δάσκαλος ο Χρυσολωράς ήταν εξαιρετικός για την ανάπτυξη του ουμανισμού όχι μόνον στον τομέα των κειμένων και της ερμηνείας τους, ούτε μόνο εξ αιτίας της ευγενικής προσωπικότητάς του και της γοητείας του για την οποία μίλησαν πολλοί από τους μαθητές του, αλλά γιατί συνέθεσε μια σειρά μεθόδων μάθησης έτσι ώστε οι μαθηταί του να ενθου-

σιάζονται με την πρόοδο”.

Στην πραγματικότητα η ενσωμάτωση των μεθόδων του Χρυσολωρά στον τρόπο διδασκαλίας κατά την Αναγέννηση είναι η καλύτερη μαρτυρία της ευφυΐας του.

Ο πιο δραστήριος μαθητής του, ο Μπρούνι, μελέτησε κι επεξεργάστηκε μετά το θάνατο του δασκάλου του, αυτές τις μεθόδους και τις κατέγραψε σ' ένα κείμενο που το ονόμασε “De studiis et literis”.

Τόση ήταν η φήμη του, που όταν κάποια περίοδο επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη στο ωραίο του αρχοντικό με τον κρεμαστό κήπο, τον ακολούθησε ένας αριθμός μαθητών του εκεί. Τελικά επέστρεψε στη Δύση για να συνεχίσει τη διδασκαλία του όπου και πέθανε στην Κωνσταντία το 1415. Ο Χρυσολωράς υπήρξε μια γενναιόδωρη πηγή κωδίκων και χειρογράφων, μερικά από τα οποία άφησε ως δωρεά σε φίλους του ουμανιστάς.

Έργα του Δημοσθένη, του Πλουτάρχου, του Πλάτωνα, κοσμογραφία του Πτολεμαίου, τα τέσσερα Ευαγγέλια κ.ά. συγκροτούσαν την βιβλιοθήκη του, της οποίας άφησε έφορο τον μαικήνα Palla Strozzi.

Η φυγή των λογίων στη Δύση εντάθηκε μετά την πτώση της Θεσσαλονίκης το 1430 και ιδιαίτερα μετά τη σύνοδο της Φερράρας - Φλωρεντίας (1439). Από τους λόγιους αυτούς, εκείνος που αγαπήθηκε κι έγινε περισσότερο γνωστός είναι ο Γεώργιος Γεμιστός ή Πλήθων μοναδική φωτεινή φυσιογνωμία για την εποχή του.

Κατά την προαναφερθήσα σύνοδο εμφανίστηκε και ο μαθητής του Γεμιστού, ο αρχιεπίσκοπος Νίκαιας Βησσαρίων, θερμός υποστηρικτής των “ενωτικών” πιστεύοντας βαθιά πως με τη βοήθεια της Δύσης θα ελευθερωνόταν το Βυζάντιο.

Στη Ρώμη όπου εγκαταστάθηκε δεχόταν πολλούς Έλληνες που τους προστάτευε στην έπαυλή του, ένα είδος Ακαδημίας για φιλολογικές και φιλοσοφικές συζητήσεις, και εκείνοι σε αντάλλαγμα του έφερναν χειρόγραφα ελληνικά που συχνά μετέφραζαν οι ίδιοι οι Δυτικοί στα λατινικά. Με αυτό τον τρόπο δημιουργήθηκε ο κύκλος

λογίων γύρω από τον Βησσαρίωνα και τον Πάπα Νικόλαο Ε' που αποτέλεσε την πρώτη εκδήλωση Αναγέννησης.

Σ' αυτό τον κύκλο ανήκουν ο Μιχαήλ Αποστόλης, ο Γεώργιος Τραπεζούντιος, ο Θεόδωρος Γαζής, ο Ανδρόνικος Κάλλιστος.

1. Θεόδωρος Γαζής, γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1400. Το 1430 άφησε την πατρίδα του κι έφθασε στην Φερράρα της Ιταλίας. Εδώ οργάνωσε πρώτος το πανεπιστήμιο της πόλης κι έγινε και ο πρώτος του πρύτανης. Δίδασκε την ελληνική κι έκανε στενό σύνδεσμο με το Βησσαρίωνα στη Ρώμη. Σπουδαιότερα έργα του είναι: "Ελληνική Γραμματική", που τυπώθηκε στη Βενετία το 1495, το "Εγκώμιον κυνός", το περί "Αρχαιολογίας των Τούρκων".

2. Ο Γεώργιος Τραπεζούντιος (1395-1484), καταγόταν από την Τραπεζούντα, από όπου και το επίθετό του, γεννήθηκε όμως στην Κρήτη. Εγκαταστάθηκε στην Ιταλία. Δίδασκε το 1428 στη Βενετία, στην οποία ανακηρύχτηκε και επίτημος δημότης. Αργότερα έγινε ένας από τους επιφανέστερους καθηγητές της ρητορικής και φιλοσοφίας στη Ρώμη για πολλά χρόνια. Προσκλήθηκε από τον βασιλέα της Νεάπολης, Αλφόνσο, όπου και δίδασκε την επιστήμη του.

3. Ένας ανήσυχος περιπλανώμενος Κωνσταντινοπολίτης με ανάλογη φιλολογική και φιλοσοφική κατάρτιση είναι ο Ανδρόνικος Κάλλιστος (1471-1475). Πάδουα, Bologna, Ρώμη, Φλωρεντία, Μιλάνο (1476): μια ασίγαστη αναζήτηση καλύτερων συνθηκών ζωής. Στο Μιλάνο πούλησε τους ονομαστούς για την ορθογραφία και καλλιγραφία κώδικές του για να εξασφαλίσει τα έξοδά του για το ταξίδι του στη Γαλλία. Δεν υπάρχει ωστόσο μαρτυρία ότι δίδασκε στο πανεπιστήμιο του Παρισιού. Τελικά το 1476 βρέθηκε στο Λονδίνο όπου και πέθανε.

Στη Σορβόνη δίδασκε ελληνικά το 1476 ο Γεώργιος Ερμούνομος, Σπαρτιάτης, μαθητής του Γεμιστού. Αν και μέτριος ελληνιστής εκτιμήθηκε ιδιαίτερα στο περιβάλλον του και είχε την τύχη να έχει μαθητές μεγάλους φορείς των ελληνικών γραμμάτων στις χώρες τους: τον Γερμανό Reuchlin ή Καπνίωνα όπως εξελλήνισε το όνομά του, τον Βενετό Ermolao Barbaro, τον Ολλανδό Έρασμο, το Γάλλο

Guillaume Budé.

Ο Ιωάννης Αργυρόπουλος (1415-1487), καταγόταν από αριστοκρατική οικογένεια της Κωνσταντινούπολης κι έζησε όλο το τραγικό τέλος της βασιλεύουσας.

Μετά την Άλωση έφυγε για την Ιταλία κι έφθασε στη Φλωρεντία όπου διορίστηκε καθηγητής της αρχαίας ελληνικής φιλολογίας και δίδαξε αποδοτικά ολόκληρα χρόνια τους δυτικούς μαθητές του. Στο πανεπιστήμιο αυτό δίδαξαν και ο Ανδρόνικος Κάλλιστος και ο Δημήτριος Χαλκοκονδύλης.

Δεύτερος σταθμός του Αργυρόπουλου ήταν η Ρώμη όπου δίδαξε αριστοτελική φιλοσοφία κι ερμήνευσε Θουκιδίδη. Ο ίδιος μετέφρασε επίσης στα λατινικά αρχαίους συγγραφείς και ιδιαίτερα Αριστοφάνη.

Στις εξέχουσες μορφές ανήκει και ο Αθηναίος Δημήτριος Χαλκοκονδύλης (1423-1511), νεοπλατωνικός που αρχικά δίδαξε στο πανεπιστήμιο της Πάδουας και κατόπιν της Φλωρεντίας. Ο Χαλκοκονδύλης εξέδωσε τα Ομηρικά έπη που του χάρισαν μεγάλη φήμη.

Ο Λουδοβίκος Sforza τον κάλεσε να διδάξει στο Μιλάνο. Εκεί η πλούσια αυλή του πρόσφερε την οικονομική δυνατότητα να εκδόσει τον Ισοκράτη (1493) και το λεξικό Σούδα (1499).

Η παραμονή του ως διδασκάλου στα πανεπιστήμια της Ιταλίας υπήρξε μακρόχρονη. Δίδαξε εννέα χρόνια στην Πάδουα, δεκαέξι στη Φλωρεντία και είκοσι περίπου στο Μιλάνο.

Ο Κωνσταντίνος Λάσκαρις (1445-1535), καταγόταν από τον ομώνυμο βασιλικό οίκο. Δίδαξε ελληνικά στο Μιλάνο και τη Μεσσήνη στο μοναστήρι του San Salvador όπου είχε πολλούς μαθητές. Πέθανε το 1501. Εξέδωσε την πρώτη ελληνική γραμματική το 1476.

Ο Ιανός Λάσκαρις υπήρξε ένας από τους μεγάλους Έλληνες λογίους που εργάστηκε αποτελεσματικά για τη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων στη Δύση.

Αρχικά διορίστηκε βιβλιοθηκάριος του Λαυρεντίου των Μεδίκων και για λογαριασμό του επιχείρησε δύο ταξίδια στις ελληνικές χώρες

αναζητώντας νέα ελληνικά χειρόγραφα.

Στη Θεσσαλονίκη αγόρασε χειρόγραφα από τους συγγενείς του Ματθαίου Λασκάρως, από το Μανουήλ Λάσκαρι, το Δημήτριο Σγουρόπουλο κ.ά. Από τις έρευνες του αυτές σε Κωνσταντινούπολη, Αδριανούπολη, Σωζούπολη, Φέρρες, Κρήτη και Άγιο Όρος, προμηθεύτηκε σπάνια και πολύτιμα χειρόγραφα, το 1492 διάσημος πια διδάσκει στο πανεπιστήμιο της Φλωρεντίας. Κι όταν εισβάλλει ο Κάρολος Η' στην Ιταλία το 1494 με σκοπό να καταλάβει το βασίλειο της Νεάπολης κι από εκεί να διαπεραιωθεί στην Ελλάδα, αν και απέτυχε, το γεγονός όμως αυτό συνέδεσε τον Ιανό Λάσκαρι με τη γαλλική αυλή και συνέβαλε στο όνειρό της απελευθέρωσης της πατρίδας του κι ακολούθησε το Γάλλο βασιλέα. Εκεί στη Γαλλία, έγινε βιβλιοθηκάριος και πνευματικός σύμβουλος Γάλλων βασιλέων και διορίστηκε πρεσβευτής πρώτα στη Βενετία (1503-1509) κι έπειτα στη Ρώμη (1513-1518). Στην πόλη αυτή ανέπτυξε μεγάλη ενισχυτική δραστηριότητα για τους συμπατριώτες του που σπούδαζαν εκεί. Τους πλήρωνε τα δίδακτρα, τους αγόραζε βιβλία, ενώ παράλληλα συμμετείχε έντονα στην πνευματική κίνηση τόσο της Βενετίας όσο και της Ρώμης. Ως μέλος της Αλδείου Ακαδημίας και με τη συνδρομή του πάπα Λέοντα Γ' ίδρυσε ελληνικό Γυμνάσιο — στο οποίο υπήρξε και ο πρώτος διευθυντής — στη Ρώμη όπου φοιτούσαν νέοι από διάφορα μέρη του ελληνισμού, Μάνη, Κέρκυρα, Κρήτη, Ζάκυνθο. Η λειτουργία του σταμάτησε με το θάνατο του ιδρυτή του (1521). Ήταν αδιάκοπες οι προσπάθειες του και οι εκκλήσεις του προς όλους τους ισχυρούς της γης για την απελευθέρωση της σκλαβωμένης πατρίδας.

Ο προστάτης “των απανταχού Ελλήνων” πέθανε το 1535 βαθεία απογοητευμένος, όπως φαίνεται από το επιτάφιο επίγραμμα του που είχε συντάξει ο ίδιος:

“Λάσκαρις αλλοδαπή γαίη ένι  
κάτθετο γαίαν  
ούτι λίην ξείνην, ω ξένε, μεμφόμενος·

εύρετο μελιχίην· αλλ' άχθεται  
είπερ Αχαιοίς  
ουδ' έτι χουν χεύει πατρίς  
ελευθέριον”.

Ο Μάρκος Μουσούρος υπήρξε ο πιο σημαντικός μαθητής του Ιανού Λασκάρεως, που γεννήθηκε στην Κρήτη το 1470. Από πολύ νέος ο Μουσούρος εγκαταστάθηκε στη Βενετία και συνεργάστηκε με τον μεγάλο Ιταλό ανθρωπιστή και τον εκδότη αρχαίων ελληνικών χειμένων Άλδο Μανούτιο, κι έγινε μέλος της Νεοακαδημίας που ίδρυσε ο Ιταλός λόγιος.

Ο Μουσούρος δίδαξε με τόση επιτυχία στο Πανεπιστήμιο της Πάδουας ώστε συγκέντρωσε ως ακροατές μεγάλες προσωπικότητες από πολλά μέρη της Ευρώπης. Το ίδιο συνέβη και όταν δίδαξε στη Βενετία το 1512.

Το 1513 εξέδωσε για πρώτη φορά τα “Άπαντα του Πλάτωνος” γεγονός ιδιαίτερα σημαντικό στην ιστορία των ανθρωπιστικών γραμμάτων και της πλατωνικής φιλοσοφίας στη Δύση. Αργότερα, το 1515 η Βενετία του παρέδωσε τα 800 χειρόγραφα του Βησσαρίωνος για να κατατεθούν ως πρώτο κεφάλαιο, στη Μαρκιανή Βιβλιοθήκη. Το 1516 πήγε στη Ρώμη όπου οι ελληνικές σπουδές σημείωναν πρόοδο με την ίδρυση του Ελληνικού Γυμνασίου, εκεί και πέθανε το 1517.

Άλλοι αξιόλογοι λόγιοι ήταν ο Φραγκίσκος Πόρτος (1511-1581) και ο γιος του Αιμίλιος Πόρτος (1550-1610) που διακρίθηκαν για την αρχαιογνωσία τους.

Ο πατέρας δίδαξε στη Βενετία και στη Γενεύη και ασχολήθηκε με τον Πίνδαρο, Ευριπίδη και Θουκυδίδη. Ο γιός του δίδαξε στη Γενεύη και τη Λωζάνη και αργότερα στο πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης και σε άλλα γερμανικά πανεπιστήμια.

Ο Λέων Αλλάτιος (1586-1669) σπούδασε στο Ελληνικό Κολλέγιο της Ρώμης, ήταν βιβλιοθηκάριος της βιβλιοθήκης του Βατικανού και ασχολήθηκε με τον κόσμο του Βυζαντίου και τις θρη-



σκευτικές έριδες ανάμεσα σε Δύση κι Ανατολή. Εξέδωκε πολλά έργα των πατέρων ιδίως τον Φώτιο και τον Χρυσόστομο.

Πέρα από την διάδοση και διδασκαλία αυτών των προαναφερόμενων Ελλήνων λογίων που πρώτοι έσπειραν τη συμπάθεια και τον φιλελληνισμό στη Δύση, άκρως συγκινητική ήταν η ακατάβλητη προσπάθειά τους να επιρρεάσουν τα ισχυρά πρόσωπα της εποχής ώστε να βοηθήσουν στην απελευθέρωση της πατρίδας τους, εκπληρώνοντας το “*χυριώτατον αυτών προς την πατρίδα καθήκον*” όπως έγραφε ο Κ. Παπαρρηγόπουλος.

Ο Βησσαρίων και ο Ιανός Λάσκαρις ζούσαν με το όνειρο μιας πανευρωπαϊκής σταυροφορίας που θα ελευθέρωνε τις ελληνικές χώρες. Εκκλήσεις, επιστολές, υπομνήματα, συμμετοχή σε συνέδρια με λόγους πύρινους γεμάτους πατριωτισμό, δύναμη ύφους και πολιτική σκέψη κυκλοφορούσαν σε αλληπάλληλες εκδόσεις.

Ο Ιανός Λάσκαρις γράφει στον Κάρολο Ε΄:

*“Τα λείψανα της αρχαίας Ελλάδος γονατίζουν μπροστά σου, για να σε ικετεύσουν να τα απελευθερώσεις από τη δυστυχία που τώρα τα βαραίνει και όπου βλέπει κανείς το παιδί να αποσπάται από την αγχάλη της πονεμένης μητέρας για να οδηγηθεί σε άλλο τόπο και εκεί να μυηθεί σε θρησκεία αντίθετη με τη θρησκεία του Χριστού”.*

Ο Μάρκος Μουσούρος στέλνει προς τον πάπα Λέοντα Γ΄: *“... Και σα μετρήσεις τους δικούς σου όλους στείλε τους εναντίον των άνομων εχθρών, των αιμοβόρων Τούρκων, που αφού υποδούλωσαν την ελληνική γη, τώρα σκοπεύουν να περάσουν με πλοία και στην Ιταλία απειλώντας να επιβάλουν στον τράχηλό μας το ζυγό της δουλείας και να σβήσουν το όνομα της Θεοτόκου. Και αλλού: ... Αφού τους διώξουν με ορμή πέρα από τις Ινδίες τότε την ίδια μέρα εσύ, ψάλλοντας επινίκιον ύμνο στους θεούς και χαίροντας για το μεγάλο θρίαμβο, στους στεφανοφορεμένους νικητές θα μοιράσεις σ΄ έναν έναν, με τα τροπαιοφόρα χέρια σου, τα άπειρα πλούτη της πάμπλουτης Ασίας και των Τούρκων τα αγαθά και τους θησαυρούς που μάζεψαν μέσα σε εξήντα*

χρόνια”.<sup>1</sup>

Θα πρέπει ωστόσο να αναφέρομε και τις μεταφράσεις των αρχαίων κειμένων από Άραβες που προέκυψαν από σπουδαίες σχολές της Ασίας και που από τα αραβικά μεταφράστηκαν στα λατινικά. Ο Αριστοτέλης, ο Πλάτων, ο Ιπποκράτης, ο Γαληνός κ.ά. ήταν στις συχνές αναφορές των Αράβων.

Από τις πνευματικές αυτές ζυμώσεις αργότερα η τουρκοκρατούμενη Ανατολή θα αναζωογονήσει την πνευματική της πορεία απορροφώντας τις ιδέες του Διαφωτισμού.

Την περίοδο αυτή, περί τα μέσα του 18ου αι., μεταφράσεις, επιστημονικά εγχειρίδια, βιβλία έρχονται από την Ευρώπη επιστρέφοντας εκεί, στην κοιτίδα του Ιωνικού πολιτισμού, στη Μικρά Ασία, αναβαπτισμένα μέσα από όσα συγκλονιστικά γεγονότα συνέβησαν, όπως η Αναγέννηση, η Γαλλική Επανάσταση, ο Διαφωτισμός.

Και σ' αυτούς του “ραγιαδες”, τους “Γιουνάν”, όπως τους αποκαλούσαν οι Τούρκοι, που τους κάλυψε επί τέσσερες αιώνες η σκλαβιά, το σκότος κι η αμάθεια, ξύπνισαν έτσι ορμητικά, επίμονα όλες εκείνες οι κληρονομικές μνήμες, οι ρίζες τους και οι καταβολές και για μια ακόμη φορά η ελληνική φυλή, το Γένος, καρφωμένο και σταυρωμένο τόσες φορές, στάθηκε ολόρθο, κι αναστήθηκε από την τέφρα του. Θα συμπορευθεί χωρίς να θητεύσει στην Αναγέννηση και τα ευνοϊκά διοικητικά θεσμικά πλαίσια που υπάρχουν στη Δύση, αλλά κάτω από απαγορεύσεις, λογοκρισίες, καταδίκες και απαγχονισμούς, γενικά κάτω από τους νόμους της Οθωμανικής καταπίεσης.

Νεόδημητα σχολεία, βιβλιοθήκες, τυπογραφεία, εφημερίδες, περιοδικά, βιβλία θα συντονισθούν στο πνεύμα του Διαφωτισμού με κύριο εκφραστή τον Μεγάλο Έλληνα, τον Μέγα αρχιδιδάσκαλο του Γένους, το Συμυρναίο Αδαμάντιο Κοραή και τους οπαδούς του (1748-1833).

---

1. Ο Μουσούρος με βάση τον ύμνο του Πλάτωνα που τον πρόταξε στα “Άπαντα” του μεγάλου φιλοσόφου βάζει τον Πλάτωνα να καλεί τον πάπα Λέοντα Γ΄.

Γιατί αυτός μέσα από ένα δωμάτιο σχεδόν άδειο, εκτός από το γραφείο και τα σύνεργα της γραφής, σ' ένα απόμερο δρομάκι του Παρισιού, ο ασκητικός μικρόσωμος γέρον, με τις μυριάδες ρυτίδες στο πρόσωπο, αλλά με εκείνα τα τεράστια φωτεινά μάτια που σπίθες πετούν, ίσταται ολομόναχος απέναντι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία με το μνημειώδες πνευματικό του έργο, αλλά και με την ασίγηστη φροντίδα του και θα την νικήσει!

Η νεότερη ελληνική παιδεία, είναι κατά ένα μεγάλο μέρος και δική του υπόθεση. Και είναι χαρακτηριστικά τα λόγια του που αποτίνει το 1816 προς τον Ιάκωβο Ρώτα και τον Αλέξανδρο Βασιλείου που φροντίζουν για την πρόοδο του περιοδικού που εκδιδόταν στη Βιέννη, θέλωντας να τους επισημάνει την σπουδαιότητά του:

*“Το μέγα μέσον, ή άν θέλεις, η μεγάλη κουτάλα, ο Λόγιος Ερμής, άρχισε να λαμβάνει την οποίαν προ πολλού επεθύμουν μορφήν. Όσοι λοιπόν από σας επιθυμείτε ειλικρινώς την αναγέννησιν της ταλαιπώρου πατρίδος, πρέπει όχι μόνον να εμποδίσετε την παύσιν του θείου τούτου μέσου, αλλά να συνδράμετε εις την επί μάλλον και μάλλον τελειοποίησιν του. Ολίγας ημέρας έχω ακόμη να ζήσω, όθεν παρακαλώ με δάκρυα ... και σε και τους ομοίους σου να κρίνετε τον Λόγιον Ερμήν ως το μέγα κανόνιον, με του οποίου τας φλόγας μέλλετε να κατακαύσετε το πολύμορφον και πολυκέφαλον θηρίον της αμάθειας”.*<sup>2</sup>

“Ο ελληνισμός παρουσιάζει μεγάλες Μορφές που θεμελιώνουν αρχές ζωής, κώδικες φιλοσοφικούς με οικουμενική διάσταση θα έλεγε κανείς πως σε αυτόν τα πάντα συμβαίνουν. Οι έλληνες συγκρούονται, διυλίζονται, κινδυνεύουν, καταλύονται και πάλι αναγεννώνται. Το ενδιαφέρον που παρουσιάζουν από φιλοσοφική και κοινωνιολογική άποψη είναι μέγιστο και δίνουν την βεβαιότητα ότι σ' αυτόν τον μικρό χώρο συντελείται το “Μεγάλο”. Κάθε γεγονός της ιστορίας

---

2. Αικατερίνη Κουμαριανού – *Ιστορία του Ελληνισμού 1770-2000*, “Η Οθωμανική Κυριαρχία 1770-1821”, τόμ. 2ος, τεύχ. 8, σελ. 119.

αυτού του λαού έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για να συλλάβει κανείς την ιδιοσυστασία και τη μορφή αυτού του γίγνεσθαι που δεν περιορίζεται χρονικά στην κλασική εποχή”.<sup>3</sup>

Το ελληνικό πνεύμα ξεκινώντας από τα βάθη των αιώνων προάγει διαχρονικά την εξέλιξη. Κι αφού καταθέσει όλους του κώδικες των αξιών της ζωής κι αφού παρουσιάζει, σε όλες τις μορφές ένα ανεπανάληπτο παρών, πορεύεται διαφοροποιώντας τον αγώνα του σε κάθε εποχή. Έτσι, ο ελληνισμός διαφοροποιεί το πρόσωπό του και κατά συνέπεια την εικόνα που παρουσιάζει στον κόσμο χωρίς ποτέ να χάνεται από την οικουμενική σκηνή, γιατί το πνεύμα δεν έχει τάφο.



---

3. Από το ανέκδοτο άρθρο της Αλκμήνης Κογγίδου “Οι Έλληνες της Διασποράς”.